

Grænser og Grænseveje

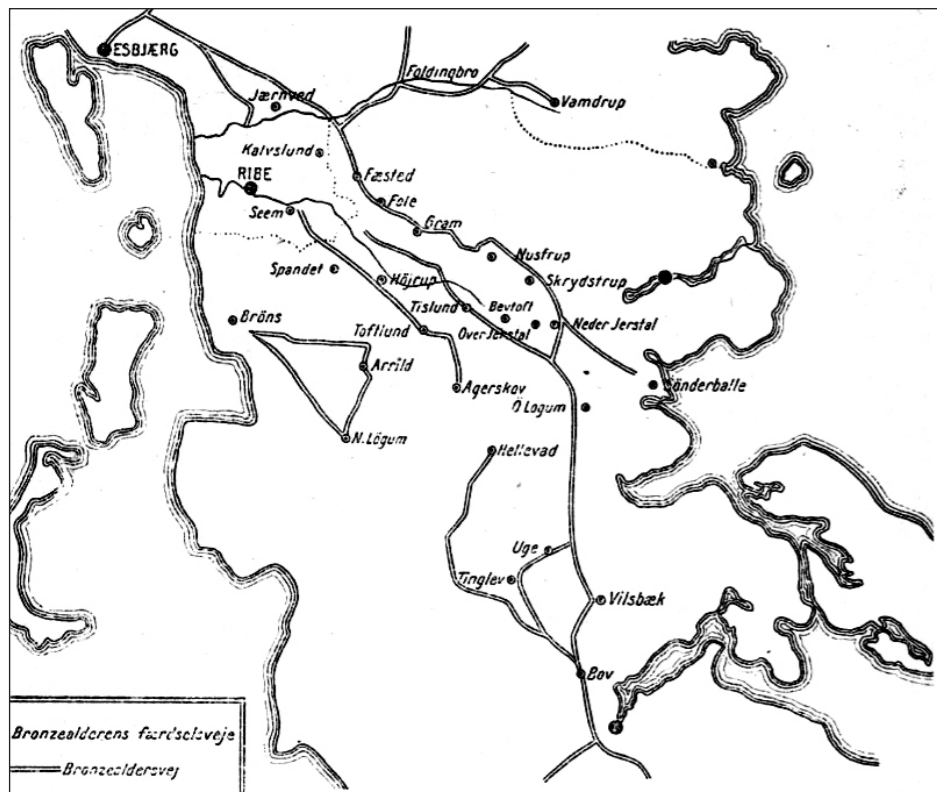
Af
højskolelærer dr. phil. Marius Kristensen,
Askov

Grænser og Grænseveje

Det er en af den danske og oldgransknings store bedrifter, at det i løbet af den sidste menneskealder er lykkedes at fastslå, hvor færdselsvejene på halvøen gik i den grå oldtid. Direktør Sophus Müller har påvist, at gravhøjene fra den yngre stenalder og bronzealderen i stort tal ligger langs med gamle veje, og han og hans hjælpere har på grundlag af højenes fordeling kunnet kortlægge lange vejstrækninger, især i egne, hvor opdyrkningen ikke i altfor høj grad har virket til højenes forsvinden. At højrækkerne virkelig betegner gamle veje, ser man af, at de ikke blot går udenom eller mellem naturhindringer, men tit stiler ned mod vadesteder i vandløbene, ja på mange steder er de gamle veje benyttet tæt op mod vor tid og løber næsten på samme sted, hvor nu en vel macadamiseret vej fører frem. Mærkeligt er det, at man med stor sikkerhed kan påvise, hvorledes vejen er blevet om lagt, sikkert i forsvarsøjemed, dengang Danevirke fik sin endelige skikkelse. En fortidsvej, som gik mere lige igennem terrænet, hvor forsvarsvolden blev bygget, tegner sig endnu tydeligt med sin højlinie ved siden af dronning Tyres store landevej.

Mellem de egne af det gamle danske rige, hvor man allerede har kortlagt de gamle veje, er også Sønderjylland.

Betragter vi et kort over gravhøje fra bronzealderen i Sønderjylland, vil vi se, at landet falder i forskellige dele. I Østlesvig ud mod kysten ligger en række småbygder fra nordgrænsen lige til Kieler bugt; de står ikke i indbyrdes forbindelse med hinanden ved veje (højrækker), men har åbenbart haft deres forbindelser til søs. Ovre i vesten, på Sild og de andre højere liggende øer og på gestranden indenfor er for holdet ganske lignende. Men i en skrå, bred stribe, som i vest når omtrent fra Skads til Brøns, og i øst fra Gennerbugten til Flensborg fjord, strækker der sig store, næsten sammenhængende bebyggelser med lange veje

igennem. Et blik på vort første kort vil vise, hvor vejene har kunnet fastslås, men der kan næppe være tvivl om, at der har gået vej mellem Agerskov og Hellevad, eller at vejene fra Seem og Endrupskov har fortsat sig ud mod Gredstedbro, selv om sporene ikke længer kan påvises.

Man vil se, at ovre mod øst har den vældige skov, som endnu langt senere bredte sig der, spærret for samfærdslen. Der kan nok spores sideveje noget op i skoven; ja, der ser ud til at have været nogen færdsel over Jels og Skodborg, men nogen tydeligt tegnet vej, som de på kortet afsatte, finder man ikke. Ovre i øst, ved Jerstal, ligger højene i sådanne masser, at her må have været en ualmindelig stor bygd; fra denne går en lille vej ned til stranden ved Sanderballe, men to store veje fører mod nordvest, og især den nordligste af disse tegner sig meget tydeligt. Den fører over Skrydstrup, Nustrup, Gram, Fole og Fæsted til Villebøl bro, men inden den går over åen, sender den en stor sidevej mod øst. Denne går ned til åen lige ved Tobøl, omtrent på samme sted, hvor

man nu tænker på at føre jærnbane over, og her har åbenbart været en spang eller et lignende mindre overgangssted. Hovedovergangen er dog, ligesom endnu, ved Foldingbro, hvorfra en vej går mod nord, og ved Skodborghus, hvorfra en vej går mod nordøst ind i Anst herred og en anden hen til den mærkelige bronzealderbygd ved Haftrup-Vamdrup, der har givet os nogle af de rigeste fund fra den ældre bronzealder.

Fra Villebøl bro og Gredstedbro fortsætter vejene ud til Hjærtningbugten, hvor de støder sammen med den store vej nordpå og møder en stor bosættelse, der endnu den dag idag giver sig til kende ved en mængde høje.

De andre veje i egnen nord for Åbenrå har samme hovedretning, fra ravstranden mod nordvest ned til de store indlandsbygder indenfor østkystens skove.

Så går de store veje mod syd for at samles ved Bov, og derfra fører kun en enkelt vej videre sydpå forbi Flensborg, med små sideveje ud til bygderne ved fjorden. I vesten - ude på den egentlige hede - findes ingen veje at påvise, før vi kommer sønden for Flensborg.

Når vi taler om en grænse mellem Nørrejylland og Sønderjylland, vil man altid se, at der kan være nogen grund til en sådan tale allerede i hin fjærne tid, hvad østen angår. Det viser sig da også, hvis vi går endnu lidt længere tilbage, til stenalderens sidste tidsrum, at den kultur, som knytter sig til rammegravene, møder hindring på sin vej nordpå, medens hele Ribe amt er præget af den i påfaldende grad. Det er den store skovstrækning, som i østen har sat sit skarpe skel. Og dog er det jo ikke skarpere, end at det kan omgås, som vore veje viser; og ude langs stranden og over Lille Bælt har forbindelsen været let nok.

Men i vesten er der afgjort slet ikke tale om noget skel. Tvertimod: vejkortet viser os den såkaldte grænse som en åben port. En række stærkt benyttede overgange fører over Kongeåen, og den store færdsel, der har været mod sydøst, knytter Jerstal-bygden næsten nærmere til Ribe-Hjærtning end til Østerstranden, selv om afstanden til denne er langt ringere.

Derimod danner hederne vest for Flensborg en stor, så at sige helt ubefærdet flade, og sydpå fører kun en eneste forbindelsesvej, som først sønden for Flensborg igen deler sig og sender udløbere i øst og vest.

Så tidligt som i bronzealderen kan man sige, at Nordslesvig med hensyn til samfærdsel danner et samfund med den vestlige del af Nørrejylland. At tale om en grænse ved Kongeåen er meningsløst, i alt fald for vestens vedkommende. Så kunde man langt snarere tale om grænse mellem Øst- og Vestjylland eller mellem Nord- og Sydslesvig; men heller ikke dette vil der være tilstrækkelig grund til. Grænsen ved Kongeåen er ikke nogen grænse fra den grå oldtid, det ser vi i alt fald tydeligt nok.

Nu er det morsomt at se, hvordan grænse- og grænseovergange former sig i de kommende tider.

Der er en sproglig grænse mellem Nørrejylland og Sønderjylland. Der er meget, som tyder på, at den ikke er så forfærdelig gammel, men i sine allerførste begyndelser må den dog vist gå tilbage til den tid, vi altid plejer at søge de store sprogændringer i, tiden lige efter vikingerens tog, da landet blev overfyldt med fremmede trælle og - ikke mindst - trælkvinder.

Den største sproglige forskel mellem nørrejysk og sønderjysk er den, at sønderjysk har bevaret de samme selvyde som det danske rigssprog, medens nørrejysk har fordunklet dem eller kløvet dem til tvelyd.

Skellet for denne, som også for nogle mindre forskelle, følger ikke Kongeådalen, men følger omtrent den nordligste gamle vej fra Ribe til Haderslev fjord og Gennerbugten, sønden om de store skove. Efter dette at dømme er da skovegnen væsentlig opdyrket nordfra, og har der været noget skel i østen, er dette altså blevet slettet ved, at skoven er blevet til bygd. Kongeåen er da heller ikke her nogen grænse.

Men da skoven blev bygd, blev vejene også andre end før.

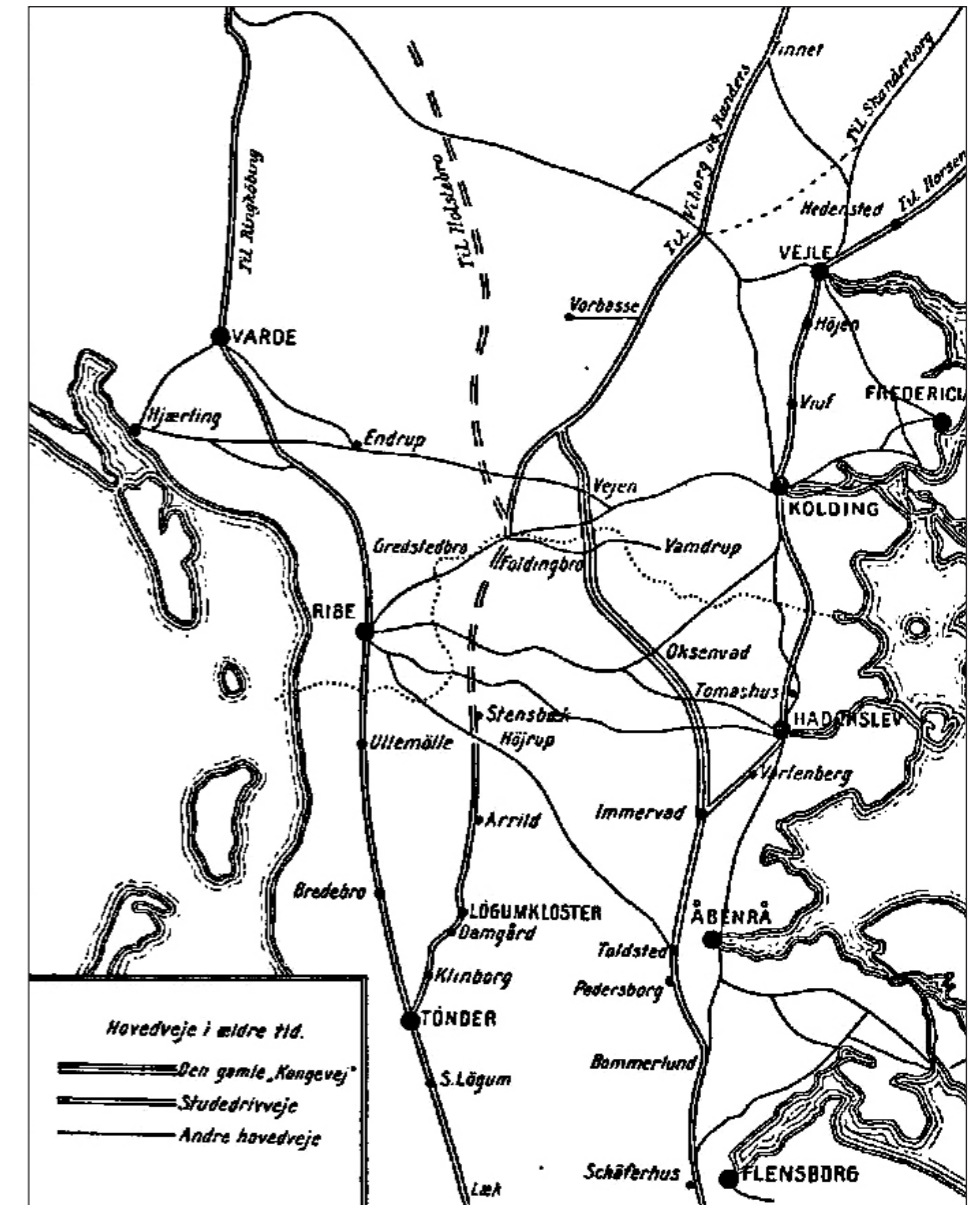
Vi ser det, når vi betragter de gamle studeveje og den middelalderlige hovedvej - kongevejen - fra Viborg til de to store udskibningspladser, Ribe og Slesvig.

På det andet kort vil man finde hovedvejene, sådan som de var, før det 19. århundredes reguleringer greb ind.

Vi ser først de store drivveje.

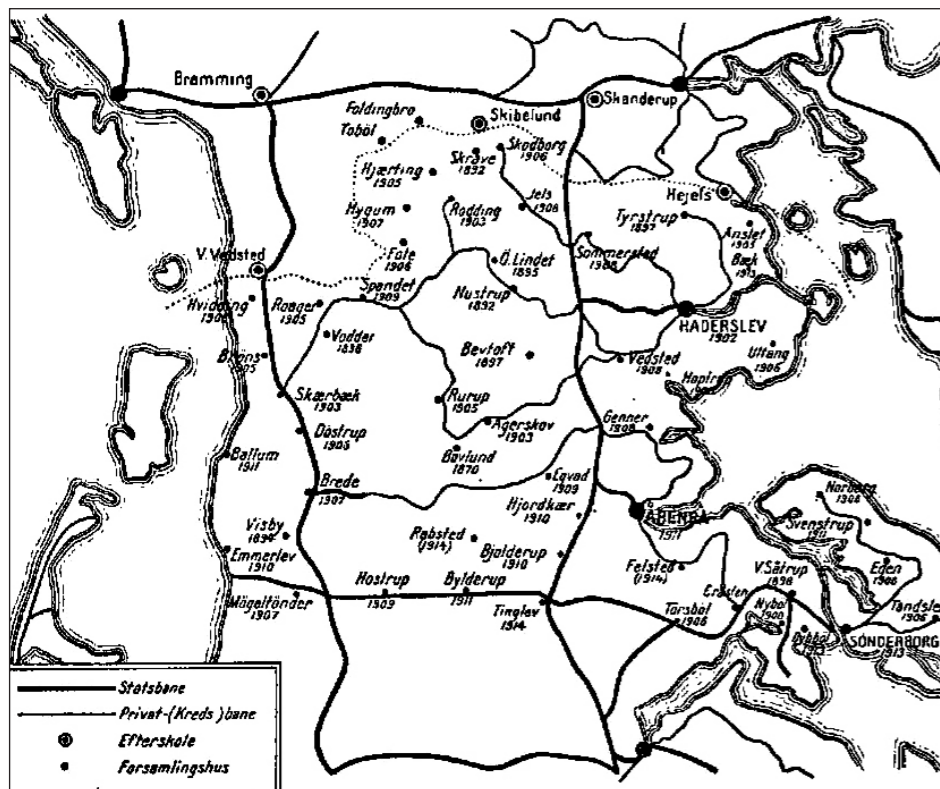
Den vestligste følger hovedlandevejen fra Ringkøbing til Varde og derfra videre til Ribe over Gredstedbro og videre syd på forbi Ullemølle, Bredebro til Tønder.

Så kommer en uden for de slagte landeveje over heden fra Holstebro over Hovborg ned til Foldingbro og derfra videre over Fæsted,

Stensbæk, Højrup, Arrild, Løgumkloster, Damgård og Klinborg til Tønder, hvorfra den fortsætter sammen med den vestligste.

Dernæst har vi hovedlandevejen fra Viborg og Randers over den gamle markedsplads Tinnel, østen om Vorbasse, over Læborg til Fol-

dingbro, hvor den forener sig med den forrige.

Og endelig har vi den østlige fra Horsens over Hedensted, Vejle, Højen, Viuf, Kolding, Tomashus, Haderslev, Vartenberg, Immervad, Toldsted, Pedersborg, Bommerlund og videre syd på.

Men der har været en ældre kongevej - og oksevej -, som allerede i det 17. århundrede var forladt af oksedrifterne, men som har efterladt sig tydelige spor. Den gik fra Viborgvejen omtrent ved Læborg og gik så over Vejen, Skodborg og Oksenvad vesten om Haderslev dam til Immervad, hvor den traf den senere østlige oksevej. Hvor langt den går tilbage i tiden, er vanskeligt at afgøre, men den må vel være så gammel, at den er kommen i brug på en tid, da skovene i østen endnu ikke var så lette at færdes igennem, og den er i hvert fald så gammel, at den har givet navn til en kirkeby, Oksnæ wath ð: oksernes vadested, og det var ved denne ældgamle forbindelsesvej mellem Viborg og Slesvig (og Ribe), at man for nogle år siden fandt en flandersk hertugs blysignet fra

det 11. århundrede¹⁾.

Grænsen er altså heller ikke i middelalderen lukket. Det ser blot ud, som om færdselslinierne flytter sig mere mod øst. Først kommer hovedvejen over Skodborghus til, og senere den ny hovedfærdselsåre mellem Kolding og Haderslev.

Men i den nyere tid blev grænsen jo lukket. I jærnbarnernes tid blev der sat en bom. Kun én linie i øst og én i vest. Ellers går færdselen på jærnbarnerne uberørt af hinanden nord og syd for grænsen. Man ser det tydeligt på vort tredje kort.

Men man ser også noget andet på dette kort.

Da Sønderjyderne tog fat på at skaffe sig steder, hvor de kunde komme i forbindelse med det danske åndsliv, og hvor de kunde samles til møder om deres fælles sager, da lagde de for en meget stor del deres forsamlingshuse og frimenighedskirker langs med jærnbarnerne; men nogle lagde de lige nord for grænsen, som i Tobøl og ved Foldingbro, og deres efterskoler var de nødt til at lægge nord for grænsen. De, hvem det nærmest gjaldt, respekterede ikke den grænse, som ikke den historiske udvikling i landet selv, men politiske forhold havde skabt. Det åndelige samkvæm over »grænsen« blev livligere end nogensinde før, og de jærnbarn, som skulde pege syd på, blev hjælpemidler til at samle dem om kursen nordpå. Og aller sydligst, langs statsbanen fra Højer til Sønderborg, byggede de fra 1900 til krigsåret 1914 en fæstningslinie af forsamlingshuse, som på en mærkelig måde falder sammen med det skel, der allerede i bronzealderen var mellem Nordslesvig og de sydligere egne. Færdselsvejene, som af statsmagten kunstigt blev standsede ved grænsen, kom selv til at markere en anden grænse - vælgerforeningens grænse mellem Nordslesvig og Mellemslesvig -, og over grænsen ved kongeaen blev færdselen, trods de manglende jærnbarn, ikke mindre livlig, end den havde været fra oldtiden af.

Mærkeligst af det hele er det næsten, at når nu grænsen bliver slettet, vil de jærnbarn, der standser i nærheden af den, fordi der skulde være en grænse - så vil de gå fræm i gamle spor. Fra Gram eller Spandet vil vejen gå fil Ribe og Gredstedbro som i bronzealderen. Fra Rødding fører Vejen over den gamle snarvej ved Åbølling. Og hvor kongevejen gik mellem Vejen og Skodborg, vil den tredje forbindelse komme.

Så underligt kan oldtid og nutid mødes, når den unaturlige grænse forsvinder.

1) Se »Fra Ribe Amt« 1908, S. 178 f.

Kildehenvisninger.

Kortet over Oldtidsveje er tegnet efter Dr. Sophus Müllers afhandling: Sønderjyllands Bronzealder i Årb. f. nord. Oldkyndighed 1914. Det gamle vejnet er væsentlig efter Videnskabernes Selskabs Kort fra slutningen af det 18. årh., men med benyttelse af Johannes Mejers kort i Danckwerths »Landesbeschreibung der Herzogthümer Schlesw. und Holstein« 1652. Kortet over jærnbaner og forsamlingshuse m. m. er tegnet efter et kort af H. V. Clausen (sml. Gustav Rosendals »Kort over Sønderjylland«).

